

FÂTİMÎLER İLE SİCİLYA VE GÜNEY İTALYA ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Ömer TOKUŞ*

Öz

İfrikiye’de kurulan ve daha sonra Mısır’ı ele geçirerek devletin merkezini buraya taşıyan Fâtımîlerin, Sicilya Adası ve Güney İtalya ile münasebetleri Ağlebîlerin ortadan kaldırılması ile başlamıştır. Ağlebîlerin kurdukları tersaneleri ve onların donanmalarını ele geçiren Fâtımîler, daha sonra kurdukları donanmalar ile Calabria, Sicilya, Sardunya, Korsika, Balearik, Cenova gibi Akdeniz şehir ve adalarına akınlar düzenlemiştir. Bu çalışma, Güney İtalya ve Sicilya hâkimiyeti üzerinde Bizans ile yapılan mücadeleler, Fâtımîlerin Mısır’a geçişinden sonra Sicilya ve Güney İtalya şehir devletleri ile olan münasebetlerini mevcut bilgiler ışığında incelemek için hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Fâtımîler, Ağlebîler, İfrikiye, Sicilya, Güney İtalya, Calabria, Sardunya, Korsika, Cenova, Akdeniz.

Abstract

THE RELATIONS BETWEEN SICILY AND SOUTHERN ITALY WITH FATIMIDS

The relations between Fatimids and Sicily and Southern Italy had started by the destroying of the Aghlabids. Fatimids had invaded the shipyards and navies established by the Aghlabids at first, and then had captured some Mediterranean cities and islands such as Calabria, Sicily, Sardinia, Corsica, Balearic, Genoa by their own navies. This study tries to depict the struggle between Byzantine and Fatimids on Southern Italy and Sicily after Fatimids’ moving to Egypt. Also, it focuses on interactions and the relations among Fatimids, Sicily and city states of Southern Italy in the light of regarding literature.

Keywords: Fatimids, the Aghlabids, Ifriqiyya, Sicily, Southern Italy, Calabria, Sardinia, Corsica, Genoa, Mediterranean.

---

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü;
otokus@bingol.edu.tr.

Giriş

Müslümanlar 635-642 yılları arasında Suriye ve Mısır'da giriştikleri fetih hareketlerini başarıya ulaştırdıktan¹ sonra Akdeniz ile komşu olmuşlardır. Bundan dolayı kara ordusunun yanı sıra, denizlerde faaliyet göstermek için donanma oluşturmak ihtiyacı doğmuştur. Amr el-As 643 yılında Trablusgarb'ı ele geçirdikten sonra Hz. Osman (644-656) tarafından merkeze çağrılınca Bizans, Manuel komutasında bir donanma göndererek İskenderiye'yi ele geçirmiştir². Bundan dolayı Hz. Osman Dönemi'nde Dımaşk valiliği yapmakta olan Muaviye b. Ebî Süfyan bu eksikliğin farkına vararak donanma oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, Mısır'da donanmaların yanaşması için limanlar yapılmış, 649 yılında Muaviye tarafından Kıbrıs'a ilk deniz seferi yapılmış, 7.200 dinar haraç alınarak geri dönmüştür. 653-54 yılında Kıbrıs alınmış ve ardından da Girit, Kos ve Rodos yağmalandıktan sonra 655 yılında Zatu's-Savarî Savaşı'nda Bizans donanması ortadan kaldırılmıştır³. Doğu Akdeniz'de güçlü bir donanma oluşturan Muaviye'nin Batı Akdeniz'e doğru ilerleyerek Sicilya Adası'na akınlarda bulunduğu anlaşılmaktadır⁴.

Hz. Ali ile girmiş olduğu hilafet mücadelesinden başarılı olarak çıkan Muaviye b. Ebî Süfyan'ın (661-680) hilafeti sırasında Akdeniz'de önemli bir güç haline gelen Müslümanlar, Kıbrıs, Rodos, Kos ve Khios (Sakız) gibi adaları ele geçirmişlerdir⁵. Muaviye b. Hudeyc, Sicilya Adası'na gaza yapan ilk kişi olarak, elde ettiği yüklü miktarda ganimetle dönmüştür⁶. Musa b. Nusayr'ın göndermiş olduğu

¹ Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003, s. 61-62.

² Şahin Uçar, *Arapların Anadolu Seferleri*, İstanbul 2007, s. 108.

³ Avcı, s. 62-66; Uçar, s.114-115, 119-121; Mahmut H. Şakiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII (2009), 138.

⁴ Altûm et-Tâlib Muhammed Yusuf, "Dû'î □Alâ'l-□Alâkâti's-Sekâfiye Beyne'l-Mağrib ve Sıkiyye □Alâ □Ahdî'l-Vullati'l-Kelbiyyin 336-445", *el-Mü'errihü'l-Arabî*, sayı 49 (Bağdat 1994-1995), s. 56; Şakiroğlu, "Sicilya", s. 138; Güney İtalya, Fransa sahili ve Tunus arasındaki bölgede yer alan Sicilya coğrafi olarak üç bölgeye ayrılmaktadır: Mazara, Noto, Demennuş. Bkz. Hassân Ali Hallâk, *el-'Alâkâtu'l-Hadariyye Beyne's-Şark ve'l-Garb fi'l-'Usuri'l-Vustâ: el-Endelüs, Sıkiyye, eş-Şâm*, Beyrut 1986, s. 113; İhsân Abbâs, *el-Arab fi Sıkiyye Dirâse fi'l-Târîh ve'l-Adâb*, Beyrut 1975, s. 61; Demennuş, Messîna'nın bulunduğu Güney İtalya'nın karşısındaki şehirleri ihtiva eder. Noto, Yunan Denizi'nin sahil kesimlerini oluşturur ve en önemli şehri Siracusa'dır. Mazara ise Belrem yani Palermo'nun yer aldığı ve Tiran Denizi ile İfrîkiye arasındaki toprakları kapsamaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Azîz Ahmed, *Târîhu Sıkiyyeti'l-İslâmiyye*, Arapça Trc. Emin Tevfik Tayyibi, Trablus 1980, s. 7-8.

⁵ Avcı, *a.g.e.*, s. 71.

⁶ el-Belazurî, *Fütuhu'l-Büldan*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 337; İbn İzârî el-Merrâkuşî, *el-Beyânu'l-Mağrib fi Ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk. G. S. Colin-E. Levi Provencal, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1983, I, 17; Yusuf, s. 56; Şakiroğlu, "Sicilya", s. 138; Fikret İşıltan, "Sicilya", *İA*, X (1997), 590-591.

el-Muğire b. Ebî Burde el-□Abdî, Sicilya'nın ilk şehri olan Evveliy'e'yi ele geçirmişti⁷. Musa b. Nusayr, oğlu Abdullah'ı 705/706 yılında Sardunya'ya⁸, 707/708 yılında ise Sicilya ve Endülüs arasında bulunan Mayûrke ve Menûrke'ye göndermişti⁹. 720/721'de Yezid b. Ebu Müslim¹⁰, 730/731'de Ubeyde b. Abdurrahman ve Sabit b. Heysem¹¹ ve 731/732 yılında da Ubeyde b. Abdurrahman ve Abdulmelik b. Katan¹² tarafından Sicilya'ya gazalarda bulunulmuş ve ganimetlerle dönülmüştür¹³.

Abbasîlerin (750-1258) kurulmasından sonra ilk zamanlarda Sicilya Adası üzerine herhangi bir askerî harekette bulunulmamakla birlikte ada halkı ile ticarî faaliyetler devam etmiştir¹⁴. Abbasîler, Emevîlerin son İfrîkiye valisi Abdurrahman b. Habib'i bir süre görevinde bırakmışlar ve o da Sicilya ve Sardunya'ya gaza düzenleyerek cizye karşılığında anlaşma yapmıştır¹⁵. Abbasî halifesi Mansur'un (754-775) tayin etmiş olduğu el-Ağleb b. Sâlim et-Temîmî, İfrîkiye'de Berberîleri devlete bağlamakla iştilal ederken¹⁶ Harun er-Reşid (786-809) tarafından İfrîkiye'ye tayin edilen Herseme b. A□yân, Bizans saldırılarına karşı Trablus ve kıyı şehirlerinde ribatlar inşa ederek Sicilya seferlerini başlatmıştır¹⁷. Ağlebîlerin 800 yılında kuruluşuna kadar Abbasîler, Sicilya'ya İfrîkiye ve Mağrib'e tayin ettikleri valiler vasıtasıyla akınlarda bulunmuş, daha sonraki akınları ise Ağlebîler üstlenmişlerdir¹⁸. Ağlebîlerin Sicilya ile ilişkileri İbrahim b. el-Ağleb ile başlamış ve ondan sonra yerine geçen Abu'l-Abbas Abdullah döneminde (812-817) ise 813/814 yılında on yıllık bir anlaşma yapılmıştır¹⁹.

⁷ Halife b. Hayyât, *Târihu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ziyâ' el-Ömerî, Dâru Tayube, Riyâd 1405/1985, s. 292.

⁸ Halife b. Hayyât, s. 300; Sardûniye, Mağrib Denizi'nde Sicilya ve Akriş (Girit)'ten sonra en büyük adadır. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâdr, Beyrut 2010, III, 209.

⁹ Halife b. Hayyât, s. 302; Mayûrke ve Manûrke Endülüs'ün doğusunda yer alan iki adadır. Yakut el-Hamevî, V, 246.

¹⁰ Halife b. Hayyât, s. 326.

¹¹ Halife b. Hayyât, s. 343.

¹² Halife b. Hayyât, s. 345.

¹³ Emevîlerin son İfrîkiye valisi Abdurrahman b. Habib'in Abbasîler tarafından ortadan kaldırılmasına kadar bölgedeki idareciler ve Sicilya Adası ile Güney İtalya'ya yaptıkları akınlara hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn İzârî, I, 17-60.

¹⁴ Şakiroğlu, "Sicilya", s. 138.

¹⁵ İbn İzârî, I, 65; Ali b. Muhammed b. Saîd Zehranî, *el-Hayâtu'l-İlmiyye fî Sikkiliyeti'l-İslâmiyye 212-484 h. /826-1091 m.*, Mekke 1417/1996, s. 43; Yusuf, s. 56.

¹⁶ İbn İzârî, I, 74.

¹⁷ İbrahim Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 25.

¹⁸ İbn İzârî, I, 75-95; Altan, *a.g.t.*, s. 27.

¹⁹ Yusuf, s. 56.

Gerçek anlamda Sicilya'nın fethi, Bizans'a bağlı amiral Euphemius'un 825 yılında isyan edip Tunus'taki Ağlebî hükümdarı Ziyadetullah'tan yardım isteyerek onu Sicilya'yı almaya teşvik etmesinden sonra başlamıştır²⁰. Yardım isteğine karşılık veren Ağlebîler, 827'de Esed b. el-Furat'ın başında bulunduğu 70 gemilik bir donanmayı yedi yüz küsur savaşçı ile göndererek Sicilya Adası'nın önemli şehirlerinden Mâzara'ya²¹ hâkim olmuşlardır²². Başarılı akından sonra Mâzara'ya vali olarak tayin edilen Esed'in valiliği esnasında Bizans baskıları arttığından Endülüs Emevî halifesi II. Abdurrahman (822-853), Müslümanlara yardım etmek için 829 yılında Sicilya üzerine bir akın yapmış, fakat Emevîler ve Bizans anlaşarak Abbasilere karşı ittifak kurunca bu saldırılar durmuştur²³. Saldırılarını yoğunlaştıran Ağlebîler 831 yılında Sicilya Adası'nın merkezi olan²⁴ Belrem/Palermo'yu ele geçirmişlerdir²⁵. Ebu'l-Ağleb, 835 yılında Sicilya'ya vali olduktan sonra Belrem/Palermo'ya yerleşerek Sicilya'nın diğer şehirlerine akınlarda bulunmuştur²⁶. Ağlebîler 842/843 yılında İtalya ve Sicilya arasındaki Messina boğazına, 858'de Kasrayâne/Castrogiovanni'ye²⁷, 877'de ise Sarakûse/Syracuse'ya hâkim olduktan²⁸ sonra Bizans, Sicilya ve Güney İtalya'da büyük bir itibar kaybına uğramış²⁹ ve Sicilya Adası'nın fethi 902 yılında Tabermîn/Termînî/Taormina'nın³⁰ alınmasıyla kemale erdirilmiştir³¹.

²⁰ Hilmer C. Krueger, "The Italian Cities and the Arabs before 1095", *A History of The Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, I, 40-53; Ahmed, s. 13; Yusuf, s. 56; Şakiroğlu, "Sicilya", s. 138.

²¹ Yakut el-Hamevî, V, 40.

²² Ebû Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1992, I, 485; İbn İzârî, I, 102-103; Abdulmun'im Reslân, *el-Hadaratü'l-İslâmiyye fî Sikkulliyeh ve Cenubi İtalyâ*, Cidde 1980, s. 18-19; Yusuf, s. 56; Işıltan, "Sicilya", s. 591-594; Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin, Risale Yay. İstanbul 1995, s. 93; Altan, *a.g.t.*, s. 36.

²³ Ahmed Muhtar el-Abâdî, *Fî Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Müessesetü Şebâbi'l-Camiâ, İskenderiye 2008, s. 257; Ahmed, s. 14.

²⁴ Yakut el-Hamevî, I, 483.

²⁵ Ahmed, s. 17; Altan, *a.g.t.*, s. 40.

²⁶ İbn İzârî, I, 105; Abbâs, s. 62.

²⁷ Altan, *a.g.t.*, s. 48; Kasrayâne Sicilya adasının merkezinde dağın ucunda bulunan bir şehirdir. Bkz. Yakut el-Hamevî, IV, 365.

²⁸ Şakiroğlu, "Sicilya", s. 138; Sarakûse, Sicilya Adası'nın en büyük şehirlerindedir. Yakut el-Hamevî, III, 214.

²⁹ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul 1999, s. 160-161; Daha geniş bilgi için bkz. Martino Mario Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", çev. Aydın Çelik-Abdulhalık Bakır, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, V/1 (Elazığ 2007), 175.

³⁰ Sicilya Adası'nda korunaklı bir kaledir. Yakut el-Hamevî, IV, 17.

³¹ Reslân, s. 19; Ahmed, s. 17; Philip K. Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İFAV, İstanbul 1995, II, 958-960; Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, haz. Mahir İz, Kültür Bakanlığı

1. Fâtımîlerin Sicilya ve Güney İtalya Akınları

Soyları hakkında farklı rivayetler bulunan Fâtımîlerin (910-1171) Hz. Ali'nin evlatlarından İsmail b. Cafer es-Sadık'ın soyundan geldiklerini iddia edenler, onları “İsmailiyye” olarak adlandırmaktadırlar³². Bazı yazarlar da onların Nur ve Zulmet şeklinde iki Tanrı'nın varlığını kabul eden Ebû Abdullah b. Meymun el-Kaddâh el-Ahvazî adlı İranlı bir Mecusi'nin soyundan geldiklerini ileri sürmektedirler³³. Suriye'de bulunan Selemiyye şehrini propaganda merkezi kabul ederek, fikirlerini yaymak amacıyla çevre şehirlere ve ülkelere dâ'iler göndermişlerdir. Yemen'e gönderilen İbn Havşeb adındaki dâ'î, kısa sürede burada fikirlerini yaymayı başarmış, Mısır ile Mağrib'e dâ'iler göndermiştir. Mağrib'e gönderilen dâ'î Ebû Abdullah, elde ettiği başarılarından sonra Suriye'de bulunan Ubeydullah el-Mehdî'yi (910-934) Mağrib'e davet etmiştir³⁴.

Ebû Abdullah'ın davetinden sonra 902 yılında Selemiyye'den yola çıkan Ubeydullah el-Mehdî, 291/904 yılında Fustat'a vardı³⁵. Bu esnada Ebû Abdullah, Mağrib'e hâkim olan Ağlebîlerin (800-909) zayıflamasından istifade ederek bölgede ağırlığı bulunan Kutâme kabilesini yanına çekti ve bir süre Sicilmase'de kaldı. Ebû Abdullah 909 senesinde ise Tahert şehrine hâkim oldu. Ubeydullah el-Mehdî ise 910 yılında Ağlebîlerin merkezi Rakkâde'ye yerleşerek, Trablus, İfrîkiye ve Zâb'a hâkim oldu³⁶.

Yayınları, Ankara 2000, IV, 262.

- ³² Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu 'l-Fatûmiyyin fi Şimâli İfrîkiyye ve Mısır ve Bilâdü 'ş-Şam (h. 297-567/910-1171)*, Dâru'n-Nefâ'is, Beyrut 1428/2007, s. 54.
- ³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi 'l-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1991, VIII, 25; Ebû'l-Fidâ, *Târîhu Ebi'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fi Ahbâri 'l-Beşer*, thk. Mahmud Deyyûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1997, I, 390; Ebî'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İtt'âzu 'l-Hunefâ bi-Ahbâri 'l-E'immeti 'l-Fâtûmiyyîni 'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmet □ Atâ, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, I, 118; Takkûş, s. 55; Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin, Risale Yayınları, İstanbul 1995, s. 125; Fâtımîlerin kuruluşu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Aydın Çelik, “Fâtımîler Devletinin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XV/2 (Elazığ 2005), 433-453; Nihat Yazılıtaş, *Fatîmî Devletinde Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 23-37.
- ³⁴ el-Antakî, Ebû'l-Ferec Yahya b. Said b. Yahya, *Târîhu 'l-Antakî, el-Ma'rûf bi-Sılati 'l-Târîhi 'l-Uîhâ*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Trablus 1990, s. 62-68; İbnü'l-Esîr, VIII, 30-34; el-Makrîzî, *İtt'âz*, I, 141, 144; Takkûş, s. 75; F. Seyyid Eymen, “Fatımiler”, *DİA*, XII (1995), 236.
- ³⁵ el-Antakî, s. 62-68; İbnü'l-Esîr, VIII, 34-38; Ebû'l-Fidâ, I, 391; Takkûş, s. 75.
- ³⁶ el-Antakî, s. 62-68; İbnü'l-Esîr, VIII, 38-46; Ebû'l-Fidâ, I, 391; Takkûş, s. 76-77; Takiyyüddin, Arif ed-Dürî, *Sıkkîliyye 'l-Âlakâtu'hâ bi-Düveli 'l-Bahri 'l-Mutasavviti 'l-İslâmiyye mine 'l-Fethi 'l-Arabî hatta Gazvi'n-Normandî (212-484/827-1091)*, Beyrut 1980, s. 102; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit vd., Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1998, IV, 48; M. G. S. Hodgson, *İslam'ın Serveni*, çev. Ercüment Karataş, Yenişafak İz Yayıncılık, İstanbul 1995, II, 24.

Ağlebîlerden sonra Mağrib'e hâkim olan Fâtümîler, onlardan devraldıkları donanma sayesinde Akdeniz ile direkt temas kurmaya başlamışlardır. Avrupa, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkeleri arasında Akdeniz üzerinden yapıla gelmekte olan ticaret yollarının denetimini elde ettikten sonra bunların güvenliğini sağlamak³⁷ ve Bizans'ın X. asırda Akdeniz'de Müslümanların aleyhine genişlemesine set çekmek³⁸ için donanmaya önem vermişlerdir. Nitekim Ubeydullah el-Mehdî (909-934) tarafından Akdeniz kıyısında, öncelikle Kayrevan'da, daha sonra da yeni kurmuş oldukları el-Mehdiye şehrinde donanma imalatı için bir Dâru's-Sinâ'a yani tersane inşa etmişlerdir³⁹.

Donanma inşasına başlandıktan sonra Ağlebîlerin Sicilya Adası'na tayin etmiş oldukları son vali Hasan b. Rahâba'nın isyan etmesi, Fâtümîlerin Sicilya'ya hâkim olması için uygun bir fırsat doğurdu. Adadaki dâhilî çekişmeden istifade etmek isteyen Fâtümî güçleri 909 yılında Ali b. Ebî'l-Fevâris'i vali olarak gönderdi ve karşı konulmaksızın Sicilya Adası Fâtümîlerin tabiiyetine geçti⁴⁰. Ali b. Ebî'l-Fevâris bir süre sonra azledildi ve yerine halife el-Mehdî tarafından Hasan b. Ahmed b. Ebî Hinzîr vali tayin edildi⁴¹. Daha önceki valinin neden değiştirildiği hususu pek açık olmamakla birlikte yeni atanan vali 910 yılında Mâzara şehrine ulaştı ve kardeşini de Circent/Girgenti'ye tayin ettikten sonra Sicilya Adası'nın kadılığına Şi'î İshâk b. Menhâl'i getirerek⁴² ilk icraatlarına başladı. Hasan b. Ahmed 910-911 yılı içerisinde Demunneş'e⁴³ akınlar düzenledi, ganimet ve esirlerle geri döndü. Ancak Hasan, icra ettiği seferden sonra Sicilya'ya döndüğünde halka kötü davranmaya başladığından çıkan bir isyan sonucunda yaptığı mücadeleyi kaybederek esir düştü. Fâtümîlerden çekindiği anlaşılan Sicilya halkı durumu ha-

³⁷ Aydın Çelik, *Fatimiler Döneminde Kahire Şehri*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2001, s. 278.

³⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1999, s. 207-208.

³⁹ Ebû'l-Fidâ, I, 395; Takkûş, s. 118; Hasan, *İslam Tarihi*, VI, 30; Marçais, "Mehdiye", *İA*, VII (1997), 473.

⁴⁰ Ahmed, s. 32; Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtümiyye fi 'l-Mağrib, Mısır, Suriye ve Bilâdu 'l-Arab*, Kahire 1981, s. 98; Takkûş, 86-88; Muhammed Cemaleddin Sürûr, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtümiyye, Dâru'l-Fikri 'l-Arabî*, Kahire 1427/2006, s. 364; ed-Dûrî, s. 102; Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, II, 964.

⁴¹ İbnü'l-Esîr, VIII, 46; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Adik b. Sa'îd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, IV, 37; ed-Dûrî, s. 103; Ahmed Tefk Medenî, *el-Müslimün fi Cezîreti Sikkiliye ve Cenûbu İtalyâ, eş-Şeriketü'l-Vataniyye*, Cezayir t.y., s. 109; Altan (*İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 48) adaya Hasan b. Muhammed b. Ebî Hinzîr'in tayin edildiğini belirterek, kaynak olarak da İbnü'l-Esîr'i göstermektedir. Ancak İbnü'l-Esîr'in ilgili yerinde (*el-Kâmil*, VIII, 46) valinin adı Hasan b. Ahmed b. Ebî Hinzîr şeklinde geçmektedir.

⁴² İbnü'l-Esîr, VIII, 46; İbn Haldûn, IV, 37.

⁴³ Deniz kıyısında bulunan bir Sicilya şehridir. Bkz. Yakut el-Hamevî, II, 472.

life el-Mehdî'ye bildirip özür diledi. Özrü kabul eden el-Mehdî Sicilya valiliğine Ali b. Ömer el-Belevî'yi tayin etti (912)⁴⁴. Ali b. Ömer'in yumuşak huylu ve yaşlı olmasından dolayı halk tarafından azledildiği ve yerine Ahmed b. Karheb'in tayin edildiği görülmektedir. Valilik vazifesini üstlenen Ahmed ilk olarak Kıllavriye/ Calabria⁴⁵ (Güney İtalya: Bruttia) üzerine akınlarda bulunarak ganimet ve esirlerle dönmüştür⁴⁶. Bunun yanı sıra, oğlu Ali'yi de Tabermîn/Termînî Kalesi'ne göndermiş ve burayı daha sonraki zamanlarda sığınacağı bir yer haline getirmek için gayret göstermiştir⁴⁷.

Sicilya valisi Ahmed b. Karheb'in isyan ederek Abbasîler adına hutbe okutmaya başlamasıyla⁴⁸ Fâtımîlerin adadaki hâkimiyeti son bulmuştur. Sicilya'ya hâkim olduktan sonra Kuzey Afrika'ya donanma göndererek el-Mehdî'nin Hasan b. Ebî Hinzîr komutasındaki donanmasını mağlup edip ateşe vermiş ve bu donanma Hasan b. Ebî Hinzîr'ı öldürerek başını Ahmed b. Karheb'e getirmiştir. Ayrıca, Sefâkus şehrine⁴⁹ akınlarda bulunmuş ve daha sonra Trablus üzerine yürüdüğünde el-Kaim b. el-Mehdî'nin (934-946) varlığından dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır. Donanmanın başarısız olup geri dönmesinden dolayı Fâtımîlerden çekinen Circent/Girgenti halkı, el-Mehdî ile yazışmaya başlamış ve Ahmed b. Karheb ile yaptıkları mücadelede onu mağlup ederek ortadan kaldırmaya muvaffak olmuşlardır⁵⁰.

Ahmed b. Karheb'in 917 yılında öldürülmesinden sonra Sicilya'da yeniden Fâtımîlerin hâkimiyeti başlamıştır⁵¹. Ahmed'den sonra Sicilya Adası'nın valiliğine el-Mehdî tarafından Ebû Said Musa b. Ahmed tayin edilmiştir. Ebû Said ile birlikte Fâtımîlerin adanın idaresi ile ilgili tavırları da değişmiş ve adaya yerleşil-

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, VIII, 46; Ahmed, s. 32; Medenî, s. 110; Sürûr, s. 364; ed-Dürî, s. 103.

⁴⁵ Sicilya'nın doğusunda Güney İtalya'da bulunan halkı Frenk ve birçok kalenin bulunduğu bölgedir. Yakut el-Hamevî, IV, 392.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, VIII, 64; İbn Haldûn, IV, 37; Ahmed, s. 32; Medenî, s. 110; Yusuf, s. 57; ed-Dürî, s. 104.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, 65; İbn Haldûn, IV, 37; Ahmed, s. 32.

⁴⁸ İbn Haldûn, IV, 38; Ahmed, s. 33; Medenî, s. 111; Yusuf, s. 57; ed-Dürî, s. 105; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 64.

⁴⁹ İfrîkiye kıyısında ve el-Mehdiye şehrine üç günlük mesafede bulunmaktadır. Bkz. Yakut el-Hamevî, III, 223.

⁵⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, 65; İbn İzârî, I, 173-174; Ahmed, s. 33; Medenî, s. 111; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye fi'l-Mağrib*, s. 100; Sürûr, s. 364.

⁵¹ İbn İzârî, I, 173-174; Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, II, 964; Fâtımîlerin donanmalarını oldukça güçlendirmiş oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Mısır'ın ele geçirilmesi için başlatılan seferler esnasında Ubeydullah el-Mehdî'nin 85 parçadan oluşan bir donanma vücuda getirdiği ifade edilmektedir. Bkz. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, s. 137.

mesine karar verilmiştir⁵². Bundan dolayı Ebû Said Sicilya'ya gittiğinde Kûtâme kabilesinden bir grubu da yanında götürmüştür⁵³. Fâtımîlerin gönderdiği birlikler Circent/Girgenti halkını korkutmuş ve bundan dolayı halk isyan etmiştir. İsyanı bastıran Fâtımî birlikleri el-Mehdî'nin talimatıyla halka karşı hoşgörülü bir politika takip etmeye başlamıştır⁵⁴ ve halka olumsuz tutumundan dolayı sevilmeyen Ebû Said'i azlederek yerine Sâlim b. Ebî Râşid'i göndermiştir⁵⁵. Sicilya'ya karşı yapılan bu akınlar esnasında Fâtımî donanmasının oldukça güçlendiği anlaşılmaktadır. 918 yılında Fâtımî halifesi el-Mehdî'nin, oğlu el-Kaim'i Mısır üzerine sevk ederken yardımcı birlik olarak gönderdiği seksen⁵⁶ gemilik donanma bu gücün emarelerindedir.

Akdeniz'de Fâtımî donanmasının faaliyetlerinin artması ve daha sonraları Sicilya, Sardunya ve Güney İtalya'nın Fâtımî donanmalarının akınlarına maruz kalması, buralarda nüfuzu bulunan Bizans'ı rahatsız etmiş ve Bizans, Fâtımîlere karşı taarruz hazırlıklarına başlamıştır. Ancak ilk zamanlarda Fâtımî akınlarına, Bulgarlarla yaptığı mücadeleden dolayı mukabele edemeyen Bizans, 917 yılında Güney İtalya için yıllık yirmi iki bin altın cizye⁵⁷ ödemek zorunda kalmıştır. Fâtımîler, Bizans'ın cizyeyi ödememesinden dolayı 918 senesinde Güney İtalya'daki Kıllavriye/Calabria ve Reyyû/Reggio⁵⁸ gibi şehirlere saldırılarda bulunmuşlar ve karşılarında herhangi bir kuvvet bulamayınca aldıkları ganimet ve esirler ile geri dönmüşlerdir⁵⁹. Fâtımîler, 922 yılında el-Mehdiye'de hazırladıkları bir donanmayı Mesud el-Fetâ⁶⁰ komutasında Reyyû/Reggio üzerine göndermiş ve bu birlikler St. Agant Kalesi'ni ele geçirip ganimetlerle dönmüşlerdir⁶¹.

⁵² İbn İzârî, I, 183; Ahmed, s. 33; Medenî, s. 113; ed-Dürî, s. 106; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 48; İbn Haldûn (IV, 38) valinin adını Ali b. Musa b. Ahmed şeklinde vermektedir.

⁵³ İbn Haldûn, IV, 38; Ahmed, s. 33; ed-Dürî, s. 107.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, VIII, 66; Ahmed, s. 33; Takkûş, s. 86-88.

⁵⁵ Ahmed, s. 33; Medenî, s. 114; ed-Dürî, s. 107.

⁵⁶ Ebû'l-Fidâ, I, 396; İbnü'l-Verdî, *Târîhu'l-İbnü'l-Verdî*, c. I, Matbaatu'l-Haydariye, en-Necef 1389/1969, s. 353; İbn Haldûn, IV, 39; Yazılıtaş, s. 37.

⁵⁷ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trans. John Wortley, Cambridge University Press, New York 2010, s. 253; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtımîyye fi'l-Mağrib*, s. 110; Takkûş, s. 116; "Fatımiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (DGBİT)*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Çağrı Yayınları, İstanbul 1998, V, 145-146.

⁵⁸ Bizans'ın başkentine doğru doğu tarafında Sicilya'nın karşısında bulunan bir Rum şehridir. Bkz. Yakut el-Hamevî, III, 116.

⁵⁹ Krueger, s. 50; Takkûş, s. 117; *DGBİT*, "Fatımiler", s. 145-146.

⁶⁰ İbn İzârî, I, 187.

⁶¹ Takkûş, s. 117.

Halife el-Mehdî, St. Agant Kalesi'nden sonra 925 yılında hâcibi Cafer b. Ubeyd komutasındaki bir orduyu Rum diyarında gaza yapmak üzere gönderdi. Kış Sicilya'da geçiren bu ordu Rumlarla karşılaşmadan geri döndü⁶². Bir sonraki yıl yeniden harekete geçen Fatimî donanması, Cafer b. Ubeyd komutasında Sicilya üzerinden Rum diyarına akınlarda bulundu ve elde ettiği ganimetleri el-Mehdiye'ye getirerek Fâtımî halifesi el-Mehdî'ye takdim etti⁶³. Bu esnada Sicilya ordu komutanlığını ifa eden Sâlim b. Ebî Râşid, İfrîkiye'den gelen donanma ile birlikte Gîrân ve Eberce şehirlerini ele geçirerek ganimetlerle geri döndü. Kıllavriye/Calabria üzerine yürüyen Müslümanlar ise Tarent/Otranto şehrini ele geçirip, ardından da Ezrent/Adrent⁶⁴ şehrine girmeye muvaffak olmalarına rağmen Müslüman ordusu içerisinde bulaşıcı bir hastalık meydana geldiğinden geri dönmek zorunda kaldılar⁶⁵. Müslüman birlikler, geri dönmeden önce yıllık on bir bin altın cizye karşılığında anlaşma yaptılar. Bir süre sonra halife el-Mehdî, cizyenin ödenmesinin gecikmesinden dolayı ateşkesi bozarak 44 gemiden oluşan donanmasını 927/928 yılında Aslen Slav⁶⁶ olan Sâbır el-Hadim komutasında Kıllavriye/Calabria üzerine gönderdi, bu sefer esnasında birçok esir ve ganimet elde etti⁶⁷.

Sâbır el-Hadim komutasındaki ikinci sefer 928/929 yılında yapıldı. Rum diyarına gazaya çıkan bu ordu Gîran, Kalatu'l-Haseb, Selîr ve Nâbul⁶⁸ ile mal, elbise ve değerli kumaşlar karşılığında anlaşma yaptıktan sonra Sicilya'ya döndü⁶⁹. Sâbır'ın Rum diyarına üçüncü gaza akını ise 929/930 yılında gerçekleşti. Bu gaza esnasında denizde 7 gemilik bir Serdagûs birliği ile karşılaştıklarında, Sâbır'ın maiyetinde 4 gemi vardı. Serdagûs donanmasını mağlup ederek Termûle şehrini ele geçirdikten sonra ganimetlerle el-Mehdiye'ye döndü ve burada vefat etti⁷⁰. Müslüman saldırıları esnasında doğuda da Bulgarlarla mücadele etmek zorunda kalan Bizans, halife el-Mehdî döneminde Güney İtalya şehirleri için Fâtımîlere cizye ödemeye devam etti⁷¹.

⁶² İbn İzârî, I, 189.

⁶³ İbn İzârî, I, 190.

⁶⁴ Sicilya'da bir şehirdir. Bkz. Yakut el-Hamevî, V, 132.

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, 135; Hasan, *Târihu'd-Devleti'l-Fâtımiyye fi'l-Mağrib*, s. 110.

⁶⁶ Bernard Lewis, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, çev. İhsan Durdu, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000, s. 229.

⁶⁷ İbn İzârî, I, 192.

⁶⁸ Diğer şehirlerin yerleri tespit edilememesine rağmen Nâbul'un İfrîkiye'de Sûse ve Tunus arasında bulunduğu serdedilmektedir. Bkz. Yakut el-Hamevî, V, 249.

⁶⁹ İbn İzârî, I, 193.

⁷⁰ İbn İzârî, I, 194; Medenî, s. 117.

⁷¹ Hasan, *Târihu'd-Devleti'l-Fâtımiyye fi'l-Mağrib*, s. 111; Takkûş, s. 117; Hasan İbrahim Hasan,

Fâtımîlerin Akdeniz’de özellikle de Güney İtalya’da faaliyetlerini yoğunlaştırmasından dolayı Bizans, Güney İtalya’ya yapılmakta olan saldırıları önlemek veya sonlandırmak için 935 senesinde bir ordu göndermiştir. Bizans ordusuna mukabil, Fâtımîler Emîrî’l-Bahr Yakub b. İshak komutasında büyük bir donanma sevk etmişlerdir⁷². Tiran Denizi’nde hâkimiyet kurmak isteyen Fâtımî komutanı kuzeybatıya doğru yönelmiş ve yolu üzerinde bulunan bazı ticaret gemilerini ele geçirerek Cenova’ya varmıştır. Cenova önlerine ulaşan Fâtımî birlikleri şehri kuşatmış ve ele geçirmişlerdir. Kadın ve çocuklardan birçoğunu esir ettikten sonra buradaki Bizans gemilerini ateşe vermişlerdir⁷³. El-Mehdiye şehrine dönmeden önce Sardunya, Korsika gibi adalara saldırılar düzenlemiş⁷⁴ ve İfrîkiye’ye vardıklarında halife el-Kaim tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmışlardır⁷⁵.

Sicilya valisi Sâlim b. Ebî Râşid’in sert tutumundan dolayı adada Fâtımî yönetimine karşı isyanlar vuku bulmuştur. Circent/Girgenti halkının da bu isyana katılmasından sonra 936 ya da 937 yılında Sâlim, İfrîkiye’den yardım istemiştir. Sâlim’in yardımına gönderilen Halil b. İshâk komutasındaki birlikler, şehre vardığında halk tarafından iyi bir şekilde karşılanmış ve itaat halinde olduklarını, isyan etmelerinin sebebinin de Sâlim’in katı tutumundan kaynaklandığını bildirmişlerdir. Sâlim durumun aleyhine geliştiğini anlayınca halk ile Halil’in arasına niza sokmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur⁷⁶.

Sâlim’in kışkırtmalarından dolayı Sicilya halkı Halil’e karşı güçlerini birleştirip Bizans’tan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bizans tehlikesi karşısında Halil, halife el-Kaim’den aldığı yardım ile Sicilya’da bulunan Ebû Sevr kalesi ve el-Ballûd’u (Caltabellotta) ele geçirmiştir. Bunların yanı sıra, 938-939 yılının

İslam Tarihi, çev. İsmail Yiğit, İstanbul 1978, VI, 30; *DGBİT*, “Fatımiler”, V, 146; 316/928 yılında gerçekleşen bu akın neticesinde 12 binden fazla esirin ele geçirildiği ifade edilmektedir. Bkz. Lewis, *Müslümanların Avrupa’yı Keşfi*, s. 229.

⁷² İbnü’l-Esîr, VIII, 238; Ebû’l-Fidâ, I, 414; Yazılıtaş, s. 41.

⁷³ İbn İzârî, I, 209; İbnü’l-Esîr, VIII, 238; Ebû’l-Fidâ, I, 414; İbnü’l-Verdî, I, 371; Krueger, s. 51; Hasan, *Târîhu’l-Devleti’l-Fâtımiyye fi’l-Mağrib*, s. 111; ayn.mlf., *İslam Tarihi*, VI, 30; Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, II, 964; *DGBİT*, “Fatımiler”, V, 146; E. Graefe, “Fatımiler”, *İA*, c. IV, Eskişehir 1997, s. 523; Mahmud Şakir, *Hz Adem’dan Bugüne İslam Tarihi*, c. V, çev. Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul 1995, s. 101; Bernard Lewis-P. M. Holt-Ann. K. S. Lambton Ann, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, Kitabevi, İstanbul 1997, s. 193-194; Yazılıtaş, s. 41.

⁷⁴ İbnü’l-Esîr, VIII, 259; İbnü’l-Verdî, I, 371; Hasan, *Târîhu’l-Devleti’l-Fâtımiyye fi’l-Mağrib*, s. 111; amlf, *İslam Tarihi*, VI, 30; *DGBİT*, “Fatımiler”, V, 146; Yazılıtaş, s. 41.

⁷⁵ Hasan, *Târîhu’l-Devleti’l-Fâtımiyye fi’l-Mağrib*, s. 111; Takkûş, s. 132.

⁷⁶ İbnü’l-Esîr, VIII, 284; Ahmed, s. 34; Medenî, s. 118-119; ed-Dürî, s. 107.

sonuna kadar Eblanatu (Platani) kalesini kuşatmayı sürdürmüş, 939-940 yılında kuşatmayı kaldırarak Circent/Girgenti'yi muhasara etmiş ve Halef b. Hârûn adlı komutanını burada bırakarak çekilmiştir⁷⁷. Halef, 940-941 yılında kaleyi teslim almış ve halka eman sözü vermesine rağmen, hepsini tutuklatıp el-Hâlısa⁷⁸ şehrine sürmüştür. Zilhicce 329/Ağustos-Eylül 941 yılında yanında bulunan Circent/Girgenti'nin ileri gelenleri ile birlikte Sicilya'dan İfrîkiye'ye dönerken deniz ortasında gemiyi deldirerek⁷⁹ geriye kalanları da bu şekilde ortadan kaldırmıştır.

Sicilya Fâtımîler için meyve, sebze ve maden tedariki açısından kaynak vazifesi görmesinin yanı sıra Bizans'ın İfrîkiye'ye yapacağı saldırıları önlemek için de önemli bir askerî üs vazifesi görmekteydi. Fâtımî halifesi el-Mansûr döneminde (946-953) Sicilya Adası'nda tam anlamıyla bir kaos yaşanmaktaydı. Adanın sakinleri arasında sorunlar yaşandığından istediklerini vali atıyor, istemediklerini de azledebiliyorlardı⁸⁰. Ebû Yezîd isyanı ile meşgul olan Fâtımîler bir süre adada meydana gelen bu hadiselerle müdahale edemediler⁸¹. Atâf el-Ezdî'nin acze düşmesiyle adada Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki sorunlar daha da arttı⁸². Adanın ileri gelen ailelerden biri olan Benû't-Taberî bu durumdan istifade ile Fâtımî karşıtı hareketin başına geçip, Atâf el-Ezdî'den adanın merkezi olan Belrem /Palermo şehrini 947 yılında alarak buradaki gemileri ele geçirdi. Gelişmeler karşısında Atâf, halife Mansûr'dan yardım istemek zorunda kaldı⁸³.

Sicilya'da sorunların büyümesinden dolayı halife Mansûr, mutlak yetkiyle donattığı ve siyasî tecrübesini Ebû Yezid isyanının bastırılması sırasında gösteren Ebû'l-Gena'im el-Hasan b. Ali b. Ebî'l-Hüseyn el-Kelbî'yi⁸⁴ 947 yılında vali olarak tayin etti. Böylece Sicilya Adası'nda Kelbî hâkimiyeti başlamış oldu. Kelb kabilesinden birinin adaya atanması halkın tepkisini çektiğinden, bir heyet ile tayin edilen valinin değiştirilmesi için Mansûr'a müracaat edilmesine rağmen, Mansûr yanına gelen heyetin temsilcilerini tevkif etti. Hasan görev yerine

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, 285; Ahmed, s. 35; ed-Dürî, s. 107-108.

⁷⁸ Sicilya'nın merkezi Belrem/Palermo'nun alt taraflarında bulunmaktadır. Bkz. Yakût el-Hamevî, III, 418.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, VIII, 286; Ahmed, s. 35.

⁸⁰ ed-Dürî, s. 108.

⁸¹ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1 (Siyasî Tarih)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 108-111.

⁸² ed-Dürî, s. 108; Takkûş, s. 144.

⁸³ İbnü'l-Esîr, VIII, 404; Medenî, s. 121; Takkûş, s. 144.

⁸⁴ Skylitzes (s. 255) bu sırada Sicilya emiri olan el-Hasan'ın adını Aboulchare, İbn Haldûn (IV, 45) ise Hüseyin b. Ali b. Ebî'l-Hüseyn şeklinde vermektedir.

gelerek uyguladığı baskıyla Hristiyanları cizye ödemeye mecbur etti. İsyanların çıkmasında Bizans'ın etkisinin olduğunu düşünerek Güney İtalya'daki Bizans topraklarına karşı saldırılara geçti⁸⁵.

Fâtımîlerin Güney İtalya'ya düzenledikleri akınların artmasından dolayı Bizans, Endülüs Emevî Devleti ile ittifak kurmaya çalıştı⁸⁶. Bunun yanı sıra Kılavriye/Calabria hâkiminin yardım isteği üzerine Sicilya'ya askerî birlikler gönderdi⁸⁷. Sicilya emiri Hasan, Bizans'ın saldırısı karşısında halife Mansûr'dan yardım istedi. Mansûr'un Ferec el-Hâdim komutasında gönderdiği ordu 951 yılında Belrem/Palermo şehrine ulaşarak buradan Messina üzerine yürüdü. Messina'daki başarılarından sonra Güney İtalya'da bulunan Reyyû/Reggio'yu muhasara edip savaş tazminatı ve rehine vermeye zorlayarak Bizans kuvvetlerine doğru ilerledi. Fâtımîlerin önünde tutunamayan Bizans komutanı Bârî şehrine çekilirken, Hasan Kesânû Kalesi'ni bir aylık bir muhasaradan sonra cizye ödemeye icbar ederek kışı geçirmek için Messina'ya çekildi⁸⁸.

Kışı Messina'da geçiren Hasan, 952 yılında Ciras'taki Bizans ordusunu mağlup ederek Batarkûka/Beterîkûşya şehrini ele geçirdi. Cizye ödemeyi kabul eden Bizans ile akdedilen anlaşmadan sonra Hasan, Reyyû/Reggio'ya ulaştı. Bizans imparatoru Konstantin VII (919-944) anlaşmayı onaylamak ve hediye takdim etmek için 952 yılında Fâtımî halifesi Mansûr'a bir elçilik heyeti gönderdi⁸⁹. Skylitzes'in kayıtlarına göre 952 yılında barış görüşmelerini yürütmekle görevlendirilen heyetin başında John Pilatos⁹⁰ bulunuyordu. Görüşmeler olumlu neticelendi ve iki taraf arasında varılan anlaşma ile Reyyû/Reggio'da bir cami inşa edildi⁹¹. Anlaşmaya rağmen Kılavriye/Calabria'ya karşı saldırıların devam etmesinden dolayı İmparator karadan ve denizden bir ordu gönderdi. Bizans donanmasının başında bulunan Krambeas ve Moroleon, Tarent/Otranto'ya ilerledi. Reyyû/Reggio'da bulunan Müslümanlar panik halinde burayı terk ederek Sicilya'ya doğru çekilirken Belrem/

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, 404-406; Ebû'l-Fidâ, I, 432; Ahmed, s. 37; Medenî, s. 123; ed-Dûrî, s. 108; Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtûmiyye fi'l-Mağrib*, s. 100; Takkûş, s. 145; Yusuf, s. 57; Sürûr, s. 366; Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, II, 964; Yazılıtaş, s. 43; İbrahim Altan, "Kelbiler", *DİA*, XXV (2002), 206; Hüseyin Algül, "Hasan b. Ali el-Kelbî", *DİA*, XVI (1997), 287.

⁸⁶ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, s. 114

⁸⁷ Skylitzes, s. 255; İbnü'l-Esîr, VIII, 406; Ebû'l-Fidâ, I, 432; İbn Haldûn, IV, 45.

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VIII, 406; Ebû'l-Fidâ, I, 432; İbn Haldûn, IV, 45; Takkûş, s. 146; Altan, "Kelbiler", s. 206; Algül, "Hasan b. Ali el-Kelbî", s. 288.

⁸⁹ İbnü'l-Esîr, VIII, 425; Ebû'l-Fidâ, I, 432; Medenî, s. 124; Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtûmiyye fi'l-Mağrib*, s. 100; Takkûş, s. 146; Sürûr, s. 366; Işıltan, "Sicilya", s. 594; Altan, "Kelbiler", s. 206.

⁹⁰ Skylitzes, s. 255.

⁹¹ Ahmed, s. 41.

Palermo yakınlarında fırtınaya yakalanarak büyük kayıplar verdiler⁹². Bu kayıplara rağmen Akdeniz'in büyük bir kısmı Müslümanların hâkimiyeti altında kalmaya devam etti⁹³. Sicilya valisi Hasan ise 953 yılında Fâtımî halifesi el-Mu'izz'in yanına İfrîkiye'ye giderek yerine oğlu Ahmed'i bıraktı⁹⁴.

Sicilya Adası, Bizans'a karşı tertip edilen seferlerde üs vazifesi gördüğü gibi Endülüs Emevî Devleti ile ilişkilerde de önemli bir rol oynamaktaydı⁹⁵. Bunun yanı sıra Hasan, Endülüs Emevî Devleti'nin Meriyye/Almeria şehrini ele geçirip Endülüs topraklarına yapılacak akınlarda üs olarak kullanmaya başladı. Bundan dolayı Endülüs Emevîleri 957 yılında yetmiş gemiden oluşan bir donanmayı Galib b. Abdurrahman komutasında Fâtımîler üzerine göndererek İfrîkiye kıyılarında Fâtımîlere ait olan şehirleri yağmalayarak yaktırdı⁹⁶. Fâtımî-Emevî çekişmesinden dolayı Endülüs Emevî hükümdarı Abdurrahman bazen Bizans bazen de Cenova gibi bir şehir devleti ile ittifak kurmuştur. Cenova hâkimi Heyug De Berofonis, Fâtımî saldırılarının intikamını almak için Endülüs Emevîleri ile ittifak kurdu. Emevî hükümdarı Abdurrahman ise Malikî mezhebi müntesiplerine, Şî'îliğe karşı kullanmaları için İhşidîler vasıtası ile maddi yardımlarda bulundu⁹⁷.

Bizans, Fâtımî-Endülüs çekişmesinden faydalanarak 956 yılında Reyyû/Reggio'ya demir atmış ve Belrem/Palermo'ya on dört mil uzaklıkta bulunan Tabermîn/Terminî'ye saldırılarda bulunmuştur. Baharın gelişi ile karşı saldırıya geçen Fâtımî birlikleri Bizans'ın istila ettiği yerleri geri aldı. Diğer taraftan Hasan da Kıllavriye/Calabria'ya başarılı seferler yaparak Bizans'ı Sicilya ve Afrika kıyılarından uzak tutup anlaşma yapmaya muvaffak oldu⁹⁸. Anlaşmaya göre; *"İki taraf arasında savaşın durması, Bizans'ın Calabria için on bir bin dinar cizye ödemesi, Bizans'ın Maşrik, Afrika ve Sicilya esirlerini serbest bırakması ve anlaşmanın beş yıl sürmesi"*⁹⁹ iki taraf tarafından kabul edildi. Anlaşma maddelerinden de anlaşılacağı gibi Bizans, Fâtımîlerin Kıllavriye/Calabria ve ona tabi yerlerdeki hâkimiyetini tanımış oldu.

⁹² Skylitzes, s. 255-256.

⁹³ Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, I, 269-270.

⁹⁴ Algül, "Hasan b. Ali el-Kelbî", s. 288.

⁹⁵ S. Muhammed İmamüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi*, çev. Yusuf Yazar, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, s. 174-175.

⁹⁶ İbn Haldûn, IV, 46; Takkûş, s. 160.

⁹⁷ Takkûş, s. 161.

⁹⁸ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtîmiyye fi 'l-Mağrib*, s. 101; Takkûş, s. 167.

⁹⁹ Takkûş, s. 169.

957 yılında akdedilen anlaşma 960 senesinde Bizans'ın Girit Adası'na saldırıda bulunmasına kadar yürürlükte kalmıştır. Bizans'ın yeni imparatoru Nikephoros Phokas II (963-969), Girit Adası'nı ele geçirerek ödenmekte olan cizyeyi kestikten¹⁰⁰ sonra Sicilya üzerine yürümüştür. Fâtımî halifesi el-Mu'izz (953-975) imparatoru karşılamak için 962 yılında Ahmed b. Hasan el-Kelbî komutasında birlikler göndermiş ve Bizans'ın elinde bulunan Tabermîn/Terminî'yi yaklaşık yedi buçuk ay kuşatarak ele geçirmiştir. Ahmed ele geçirdiği şehre Müslümanları yerleştirerek el-Mu'izziye adını vermiş ve halkı cizyeye bağlamıştır¹⁰¹. İmparator Nikephoros Phokas II 964 yılında kırk ya da elli bin kişilik orduyu yeniden Sicilya'yı almak için gönderdiğinde Fâtımî halifesi el-Mu'izz, daha önce Sicilya'dan ayrılarak el-Mehdiye'ye yerleşmiş olan Ahmed'in babası Hasan b. Ali el-Kelbî'yi yardımcı birliklerle yeniden Sicilya'ya göndermiştir (964)¹⁰².

Nikephoros Phokas'ın gönderdiği donanma, Messina ve Tabermîn / Terminî'yi ele geçirip şehrin hâkimi Hasan b. Ammar'ın yardım almasını önlemeye çalışmıştır. Hasan b. Ammâr, Ahmed b. Hasan el-Kelbî'den istediği yardımın gecikmesinden dolayı ordusunu dört kısma ayırıp her birine özel görevler vererek savunma tedbirlerini almaya çalışmıştır. Tavzif ettiği birinci gruba Ramte/Rametta'yı¹⁰³ kuşatma ve halkın Bizans ile bağlantısını kesme, ikinci gruba şehre ulaşan iki vadiyi tutma ve Bizans ordusunun şehre varmasına mani olma görevlerini verdikten sonra, dördüncü yani son birlik ile Bizans'a karşı savaşmış ve birçok asker¹⁰⁴ ile donanma komutanı Niketas'ı esir olarak ele geçirmiştir¹⁰⁵.

Ramte/Rametta şehri Sicilya'da Fâtımîlere karşı oluşturulan savunma gücünün merkezi konumunda olduğundan, şehir halkı gıdaları azalmasına rağmen savunmayı son ana kadar sürdürmüştür. Bütün çabalara rağmen Ramte/Rametta

¹⁰⁰ Skylitzes, s. 256.

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, VIII, 468-469; Ebû'l-Fidâ, I, 432; İbnü'l-Verdî, I, 402; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtûmiyye fi'l-Mağrib*, s. 101; Yazılıtaş, s. 48; Altan, "Kelbîler", s. 206; Bunların aksine İbn Haldûn (IV, 47) Tabermîn kuşatmasının dokuz buçuk ay sürdüğünü ifade etmektedir.

¹⁰² el-Antakî, s. 451; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtûmiyye fi'l-Mağrib*, s. 102; Takkûş, s. 170; Şakir, V, 132; Altan, "Kelbîler", s. 206.

¹⁰³ Sicilya Adası'nda denizden uzak bir şehirdir. Yakût el-Hamevî, III, 68.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esîr, VIII, 479-480; Ahmed, s. 38; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtûmiyye fi'l-Mağrib*, s. 102; Takkûş, s. 171; Sürûr, s. 366-367.

¹⁰⁵ Skylitzes, s. 256; Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, çev. Alice-Mary Talbot ve Denis F. Sullivan, Washington 2005, s. 115-117; H. A. R. Gibb, "Muiz li'Dini'l-lah", *İA*, VIII (1997), 558; Bizans kroniklerinin aksine İbnü'l-Esîr (VIII, 480) Bizans komutanının adının Manuel olduğunu ve savaş esnasında maiyetiyle birlikte öldürüldüğünü kaydetmektedir.

Fâtımîlerin kontrolü altına girmiş ve hemen akabinde de Messina'daki Bizans donanmasına baskın yapılarak bol miktarda ganimet elde edildikten sonra Hasan b. Ali el-Kelbî şehit düşmüştür¹⁰⁶. Ramte/Rametta'daki başarılarından sonra Ahmed b. Hasan, 965 yılında Kılavriye/Calabria sahilindeki Bizans donanmalarına saldırarak çok sayıda kayıp verdirmiştir. İbnü'l-Esîr¹⁰⁷ bu hadiseyi *el-Mecâz Olayı* olarak adlandırmıştır¹⁰⁸.

Alman İmparatoru I. Otto'nun (961-973) güçlenerek Güney İtalya'daki Roma şehrini almasından sonra Fâtımîler, Bizans ile anlaşarak Mısır'ı ele geçirmek için çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır¹⁰⁹. I. Otto'nun ortaya çıkması ve 961 yılında Papa tarafından mukaddes imparator ilan edilmesinden sonra Bizans imparatoru Nikephoros, Fâtımîler ile ittifak kurmanın yollarını aramaya koyuldu. Bundan dolayı 967-968 yılında Mısır'a Nicola¹¹⁰ adından bir elçi gönderdi. Fâtımî halifesi el-Muizz bu sırada Mısır'ı almakla meşgul olduğundan anlaşma yapmayı kabul etti¹¹¹.

Fâtımîlerin Mısır'ı ele geçirmek için yaptıkları mücadeleler 968-969 yılında netice vermiş,¹¹² devletin merkezinin buraya taşınmasından sonra Fâtımîlerin Sicilya ve Güney İtalya ile münasebetleri azalmıştır¹¹³. Halife el-Muizz 969 yılında Hasan b. Ali'nin oğlu Ahmed'i Sicilya valiliğinden alarak Kelbîleri İfrîkiye'ye çağırdı. Sicilya Adası'na Hasan b. Ali el-Kelbî'nin kölesi Yaîş'i tayin etti. Yaîş'in valiliği esnasında adada kabileler arasında sorunlar yaşanmaya başlamış ve buna valinin sorunları çözmekte aciz kalması da eklenince durumdan istifade etmeye çalışan bazı unsurlar da yağma ve talanlarda bulunmuşlardır¹¹⁴. Halife el-Muizz yaşananlardan dolayı Yaîş'i görevden alıp yerine Ahmed'in kardeşi Ebû'l-Kâsım b. Hasan b. Ali el-Kelbî'yi tayinle sükûneti tesis edebilmiş ve idareyi yeniden Kelbîlere vermiştir (972)¹¹⁵.

¹⁰⁶ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye fî'l-Mağrib*, s. 104; Takkûş, s. 172; Altan, "Kelbîler", s. 206.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, 481.

¹⁰⁸ İbn Haldûn, IV, 47; Medenî, s. 126.

¹⁰⁹ Takkûş, s. 172.

¹¹⁰ Yazılıtaş, s. 49.

¹¹¹ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye fî'l-Mağrib*, s. 105.

¹¹² el-Antakî, s. 130; İbnü'l-Esîr, VIII, 506.

¹¹³ *DGBİT*, "Fatımiler", V, 146.

¹¹⁴ İbnü'l-Esîr, VIII, 523; Ebû'l-Fidâ, I, 433; Ahmed, s. 38; ed-Dûrî, s. 110-112.

¹¹⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, 524; Ebû'l-Fidâ, I, 433; Ahmed, s. 38; Medenî, s. 130; Altan, "Kelbîler", s. 206; ed-Dûrî, s. 112; Bu tarihlerde yani 972 yılında ünlü seyyah İbn Havkal Sicilya'yı ziyaret etmiş ve burası hakkında önemli bilgiler vermektedir. Şehirde halkın özel mescitler inşa ettikleri

Ebû'l-Kâsım 975-976 yılında yanındaki birliklerle Messina şehrine gitmiş, ramazan ayını burada geçirdikten sonra Kesente şehrine yürümüş ve şehri ele geçirerek halka eman vermiştir. Cenova Kalesi'ne gelen Ebû'l-Kâsım kardeşi el-Kâsım da maiyetindeki bir donanma ile Calabria üzerine yürüyerek ganimet ve esirle dönmüştür¹¹⁶. Ebû'l-Kâsım 976-977 yılında Güney İtalya'da bulunan İga-se ve Tarent/Otranto'ya yürüyerek buraları ele geçirmiş ve Tarent/Otranto'nun surlarını yıkarak şehri ateşe vermiştir. Buradan Ardalye'ye yürüyen Müslüman birlikleri şehir halkı ile anlaşarak elde ettikleri ganimetlerle geri dönmüşlerdir¹¹⁷.

Ebû'l-Kâsım, Bizans imparatoru II. Basileios'un (976-1025) 982 yılında Sicilya Adası'na çıkarma yapmasından sonra harekete geçerek 20 Muharrem 372/15 Temmuz 982 tarihindeki savaşta öldürüldü. Ebû'l-Kâsım'ın öldürülmesine rağmen düşman birlikleri mağlup edildi ve geri çekilmek zorunda bırakıldı. On iki yıllık Sicilya valiliğinden sonra Ebû'l-Kâsım'ın yerine oğlu Câbir geçti¹¹⁸. Câbir bir yıl valilik yaptıktan sonra yerini 983 yılında Cafer b. Muhammed'e (983-986) bıraktı. Bir danışmanlık heyeti kurarak adayı yöneten Cafer, halk tarafından çok sevilmesine rağmen Fâtımî halifesi el-Aziz (975-996) ile arası açıldığı için Endülüs'e kaçmak zorunda kaldı¹¹⁹.

Cafer'den sonra yerine geçen kardeşi Abdullah b. Muhammed'in valiliği de kısa sürmüştür¹²⁰. Fâtımî halifesi el-Aziz, Abdullah'ı azlederek Ebû'l-Fütûh Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû'l-Hüseyn'i Sicilya valiliğine getirmiş-tir¹²¹. Ebû'l-Fütûh'un 998 yılında¹²² vücudunun sol tarafına felç indiğinden oğlu Tacüddevle Cafer'i (998-1019) naib olarak tayin etmiştir. İyi bir yönetim sergileyen Cafer halk tarafından sevilmiş ancak bir süre sonra kardeşi Ali'nin isyanı ile

---

ve bundan dolayı da birçok mescidin varlığını aktarmaktadır. Bunların yanı sıra adanın bilenen en meşhur şehrinin Belrem olduğunu ve adanın dağlardan, kalelerden ve tarım arazilerinden oluştuğunu, halkın içme suyunu kuyulardan temin ettiğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Havkal en-Nasîbî, *Kitâbu Sireti'l-Arz*, I, Leiden 1938, 118, 120.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, VIII, 574.

¹¹⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, 575; Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev. Mehmet Harmanacı, Yenibinyıl Yayınları, İstanbul 1996, s. 66.

¹¹⁸ İbn İzârî, I, 238; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, c. IX, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 21-22; Ebû'l-Fidâ, I, 433; Ahmed, s. 38; Medenî, s. 137; Altan, "Kelbîler", s. 206.

¹¹⁹ Ahmed, s. 39; Medenî, s. 138; Altan, "Kelbîler", s. 207.

¹²⁰ Ahmed, s. 39; Medenî, s. 140; Altan, "Kelbîler", s. 207.

¹²¹ İbn İzârî, I, 239; Ahmed, s. 39; Medenî, s. 140.

¹²² İbnü'l-Esîr, X, 169; Ahmed, s. 39; Reslân, s. 20; Makrizî emirin 1012/1013 yılında felç geçirdiğini aktarmaktadır. Bkz. Makrizî, *İtt'âz*, I, 387.

karşılaşınca Belrem/Palermo halkından yardım istemiştir¹²³. Cafer kardeşi Ali ile yaptığı mücadeleden galip ayrılmış ve bu mücadelede Berberî ve kölelerin muhalefeti ile karşılaştığından, galip gelir gelmez onları İfrîkiye'ye sürerek ordusunu sadece Sicilyalılardan oluşturmuştur¹²⁴. Orduda yapılan bu yeni düzenleme halkın tepkisini çektiği gibi Cafer'in zayıflamasına da sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı 1000 ve 1007 yıllarında Güney İtalya'da Pisa ve Kıllavriye/Calabria'ya karşı yapılan akınlar başarısızlıkla neticelenmiştir¹²⁵.

Cafer'in tayin ettiği valilerin, halkın malını müsadere etmesi ve ileri gelenleri küçümsemelerinden dolayı bir süre sonra isyan çıktı. 1019 yılında meydana gelen isyan neticesinde Cafer sarayında muhasara edildi ve babasının tavassutu ile valiliğe Cafer'in kardeşi el-Ekhal (sürmeli) lakaplı Te'yüdduddevle Ahmed (1019-1038) getirildi. Ebû'l-Fütûh Yusuf ve oğlu Cafer ise Mısır'a gittiler. el-Ekhal Dönemi'nde uygulanan yanlış politikalarından dolayı Sicilyalılar ile İfrîkiyeliler arasındaki ayrılıklar daha da derinleşti¹²⁶. Belrem/Palermo ve diğer şehirlerde İbnü'l-Havvâs, İbnü'l-Sümne, İbni'l-Mîklâtî ve İbn Menkût arasında yaşanan hâkimiyet mücadelesine Hıristiyan yerliler, Berberîler, Araplar ve Endülüs'ten gelenlerin de katılmasıyla sorunlar daha da büyüdü¹²⁷. Bundan istifade etmek isteyen Bizans 1025-1026 yılında Kıllavriye/Calabria'daki Müslümanların mallarını yağmaladı. Bunun üzerine Zirî (972-1152) emiri el-Muizz b. Bâdis (1016-1062)'in göndermiş olduğu gönüllü birlikler İfrîkiye'ye yakın bir yerde bulunan Kavsare Adası'na¹²⁸ yaklaşınca fırtınaya yakalanarak dağıldı¹²⁹.

El-Ekhâl'in Sicilyalı yerlilerden vergi alırken İfrîkiyelileri muaf tutması adadaki dahili problemleri daha da büyüttü. Bundan dolayı halkın bir kısmı 417/1026-1027 yılında Zirî emiri el-Muizz b. Badis'e giderek adayı ona teslim etmek istediklerini, eğer o istemezse Bizans'a teslim edeceklerini söylediler. Bunu fırsat bilen el-Muizz, oğlu Abdullah'ı ve Eyyûb'u Sicilya'ya göndererek

¹²³ İbnü'l-Esîr, X, 169; Ahmed, s. 39; Medenî, s. 143; İbnü'l-Esîr'in hilafına Makrizî, (I, 387) valinin felç olmasından sonra yerine oğlu Ebû Muhammed b. Yusuf'un geçtiğini aktarmaktadır. Sicilya adasında bunlar yaşanırken Endülüs Emevi Devleti'nin de bu tarihlerde yani 1014-1015 yılında Mücahid adlı bir komutanın başında bulunduğu 120 gemilik bir donanma ile İtalya ve Sardunya'ya akınlarda bulunduğu aktarılmaktadır. Bkz. el-Abâdî, s. 310-311.

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, X, 170; Ebû'l-Fidâ, I, 434.

¹²⁵ Medenî, s. 144-145.

¹²⁶ İbnü'l-Esîr, X, 170; Ebû'l-Fidâ, I, 434; Ahmed, s. 39; Medenî, s. 153; el-Bekrî, (I, 484) Sicilya'nın geçmişten beri fitne ve isyan yeri olduğunu ifade etmektedir.

¹²⁷ Reslân, s. 21.

¹²⁸ El-Mehdiye ve Sicilya arasında bulunan bir adadır. Bkz. Yakût el-Hamevî, IV, 413.

¹²⁹ İbnü'l-Esîr, IX, 269-270; Ahmed, s. 39; Hasan, *Târihu'd-Devleti'l-Fâtümiyye fî'l-Mağrib*, s. 108.

halkın da yardımıyla el-Ekhal'ı ortadan kaldırdı¹³⁰. Sicilya'daki olaylardan cesaret alan Bizans, adaya düzenlediği baskında beş yüz kadar esir ele geçirip geri çekildi. Hemen sonrasında George Probatas'ı Sicilya'ya göndererek barış yaptı ve Skylitzes'in ifadesine göre George Probatas emirin oğlu ile Bizans başkentine döndü¹³¹. Müslüman saldırıları devam edince Bizans imparatoru IV. Michael (1034-1041) ikinci kez harekete geçip yanına aldığı Georgis Maniakes ile birlikte beş yüz kadar esir ele geçirerek adanın büyük bir kısmına hâkim oldu¹³².

Sicilya'da yönetimi el-Ekhal'in ölümünden sonra Zirî emiri el-Muqizz'e intikal edince halkın bir kısmı ayaklanarak el-Ekhal'in oğlu Hasan es-Samsâmuđevle'yi (1038-1053) yönetime getirdi. Adada emirlerden her biri farklı bir şehre hâkim olarak mücadeleye koyulunca¹³³ Bizanslılar 1040 yılında Sarakûse'ye, hemen ardından da Etna yakınlarına kadar ulaştılar. Bizans'ın Sicilya'ya karşı Lombardlar ile ittifak kurmasından dolayı Güney İtalya'da yayılmaya başlayan Normanlar 1041'de Amalfi'yi Bizans'tan aldılar. Hasan'ın 1053 yılında vefatıyla Kelbîlerin Sicilya Adası'ndaki iktidarı sona erdi¹³⁴.

Hasan'ın ölümünden sonra Sarakûse ve Catania emiri İbnü'l-Sümne ile Kasrayâne/Castrogiovanni emiri İbnü'l-Havvas arasında yaşanan mücadelede İbnü'l-Sümne I. Roger'dan (1091-1101) yardım istedi. 1060 yılında İtalya'nın güney sahilinde Messina'nın karşısında bulunan Reyyû/Reggio'yu alan I. Roger fırsatı değerlendirerek Sicilya Adası'nın ortasında bulunan Kasrayâne/Castrogiovanni şehrini ele geçirdi. Bundan dolayı Sicilyalılar Zirî emiri el-Muqizz'den yardım istediler¹³⁵. Ancak el-Muqizz'in göndermiş olduğu donanmanın bir fırtınaya tutularak yok olması ve hemen ardından 1061 yılında vefat etmesinden sonra Norman kralı I. Roger Messina'yı rahatlıkla ele geçirdi¹³⁶.

¹³⁰ İbnü'l-Esîr, X, 171; Ebû'l-Fidâ, I, 434; Ahmed, s. 40; Medenî, s. 154; Sürûr, s. 367.

¹³¹ Skylitzes, s. 375.

¹³² Skylitzes, s. 376; Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 25; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 61; Mihail Psellos, *Mihail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 117; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye fî'l-Mağrib*, s. 109; Sürûr, s. 368; Levchenko, s.173.

¹³³ İbnü'l-Esîr, X, 171; Medenî, s. 155.

¹³⁴ Moreno, s. 181; Ahmed, s. 40; Medenî, s. 156; Altan, "Kelbîler", s. 207.

¹³⁵ Ahmed, s. 59; Es-Seyyid Abdulaziz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fî'l-'Asri'l-İslâmî*, Müessesetü Şebâbi'l-Câmi'â, İskenderiye 2010, s. 588; Reslân, s. 21; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 78.

¹³⁶ Robert S. Lopez, "The Norman Conquest of Sicily", *A History of the Crusades*, Ed. Kenneth M. Setton, London 1969, I, 61; Reslân, s. 22; Lewis, *Tarihte Araplar*, s. 159; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 78.

El-Muizz'den sonra yerine geçen oğlu Temim (1062-1108) Abbasiler adına hutbe okutmaya başladı¹³⁷. Sicilya Adası'na gönderdiği çocukları Ali ve Eyyub arasında meydana gelen ekişme adadaki karışıklıkların asıl sebebi oldu¹³⁸. Circent/Girgenti valisini ortadan kaldıran Eyyub¹³⁹ adaya tek başına hâkim oldu. Ancak Temim 1068 yılında Misilmeri'de I. Roger'e yenildikten sonra 1069'un sonlarına doğru yanına aldığı Sicilya Adası'nın ileri gelenlerinden bazıları ile adayı terk ederek Afrika'ya döndü¹⁴⁰. Robert ve kardeşi I. Roger güçlerini birleştirerek yanlarına aldıkları diğer İtalyan şehir devletlerinin kuvvetleri ile 1072 yılında Belrem/Palermo'yu ele geçirip daha önce Müslümanlar tarafından camiye dönüştürülmüş olan kiliseyi yeniden kiliseye çevirdiler¹⁴¹. 1085 yılında Robert'in ölümünden¹⁴² sonra daha da güçlenen I. Roger, 1088 yılında İbn Ziyad'ın elinde bulunan Sicilya'nın doğu sahilindeki Saraküse'yi ele geçirdi¹⁴³

I. Roger 1088 yılında Circent/Girgent'i muhasara etti. Çok şiddetli geçen bu muhasara esnasında insanlar ölü eti yemeye başladılar ve yiyecekleri bittiği için şehri teslim etmek zorunda kaldılar¹⁴⁴. Yaklaşık üç yıl boyunca Kasrayâne/

¹³⁷ Medenî, s. 158; Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtımiyye fi 'l-Mağrib*, s. 109.

¹³⁸ Sâlim, s. 588.

¹³⁹ İbnü'l-Esîr, X, 172; Medenî, s. 161; Takkûş, s. 384-385.

¹⁴⁰ Lopez, s. 63; Kuzey'den yani İskandinav ülkelerinden olan Normanların İtalya'ya ilk gelişleri 1019 yılında olmuştur. Hıristiyanlığın kuzeyli toplulukları arasından yayılmasından sonra kutsal topraklar yani Kudüs'e gitmek için birçok Norman'ın gittiği görülmektedir. Norman hacılardan kırk kişi Kudüs dönüşünde Güney İtalya'nın doğu sahilinde bulunan Monte Gargano'ya ulaştıklarında, Bari şehrinin sakinlerinden biri olan Meles Müslümanların yayılmasından istifade ile Bizans'a karşı mücadeleye girişmiştir. Ülkesine dönmek için Güney İtalya'ya gelen bu hacı da amacı için kullanmayı tasarlamıştır. Bu yardım sayesinde Meles Bizans'a karşı başarı kazanmış ve Normanlar da elde ettikleri şöhret ile ülkelerine dönerek İtalya'daki kaosu, istikrarsızlığı anlatmışlardır. Bu haberi duyan Normanlar Güney İtalya'ya göç ederek asker olarak çalışmaya başlamışlardır. 1030 yılında Napoli dükü, onları karşılayarak Lombardlı Capua'ya karşı kullanmış ve Normanlar da burada Aversa şehrini kurmuşlardır. Bu sırada Normanlar içerisinde Wiliam, Hemfri ve Derucu kardeşler ünlenmişlerdir. Bu kardeşler 1038 yılında Bizans'a yardım ederek Müslümanların buradan uzaklaştırılmasına yardımcı olmuşlardır. 1042 yılında Wiliam Apula'yi ele geçirmiş ve Amalfi'yi merkez yapmıştır. 1057 yılına geldiğinde daha da güçlü bir hale gelen Normanların başına Robert (öl. 1085) geçtikten sonra Güney İtalya'da yağma, şiddet ve Papalık ile mücadele dönemi başladığı gibi Bizans hakimiyeti son bulmuştur. Bkz. Saïd Abdulfettâh Aşûr, *Evrubâ el-'Usûru 'l-Vustâ, et-Târîhu ş-Siyâsî*, c. I, Mektebetu'l-Enclû el-Mısıriyye, Kahire 2007, s. 313-319; Muhammed Mustafa el-Cundî, *Memleketu's-Sıkillîteyn (h. 484-586/m.1091-1194)*, Mektebetu'l-Enclû el-Mısıriyye, Kahire 2007, s. 30-47.

¹⁴¹ Makrizî, *İtt'âz*, II, 134; Lopez, s. 64.

¹⁴² Ahmed, s. 63.

¹⁴³ İbnü'l-Esîr, IX, 173; Lopez, s. 64-65; Takkûş, s. 386; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 78.

¹⁴⁴ Ahmed, s. 59; Sâlim, s. 589; Reslân, s. 22.

Castrogiovanni'yi muhasara ederek nihayetinde şehri ele geçirdi¹⁴⁵ ve 1091 yılında Noto bölgesini aldıktan sonra Sicilya Adası'nın fethini tamamladı¹⁴⁶. Kasrayâne/Castrogiovanni şehrinin düşmesinden sonra Normanlar Sicilya'yı istila etmekle yetinmeyip Kuzey Afrika'ya çıkararak Fâtımîlerin eski merkezi olan el-Mehdiye'yi dahi ele geçirdiler¹⁴⁷. II. Wiliam Dönemi'nde (1166-1189) yeniden yükselişe geçen Sicilya Krallığı tarafından Margaritus komutasında Lazkiye'ye ardından da 1169 yılında Dimyat'a, 1173 yılında da İskenderiye'ye sefer yapıldı¹⁴⁸. 1188 yılında Suriye kıyısında bulunan Haçlı birliklerine yardımlarda bulundular¹⁴⁹. 1194 yılına kadar süren Norman hâkimiyeti döneminde kültürlü halkın birçoğu Sicilya'ya terk ederek Mısır ve Kuzey Afrika'ya göç etti¹⁵⁰. Buna rağmen Müslümanların Sicilya üzerindeki etkileri; kültür, sanat ve ticaret sahalarında uzun süre devam etti.

2. Fâtımîler ve İtalyan Şehir Devletleri

Norman istilası esnasında yani XI. asırda Güney İtalya'da Febûliye/Apulia, Kılavriye/Calabria Bizans istilası altında, CÂYtâ/Gaeta, Nâbûlî/Napoli ve Melf/Amalfi küçük birer cumhuriyet halinde, Benefent/Benevento, Kâbvâ/Capua ve Sâlerne/Salerno emirlikleri ise Lombardların hâkimiyetinde¹⁵¹ bulunuyordu. 1091 yılına gelindiğinde Bizans ve Papalığa karşı başarılı bir politika izleyen Normanlar, Güney İtalya'nın birçok yerine hâkim oldular. Norman kralı I. Roger'in 1101'de vefatından sonra yerine geçen II. Roger Dönemi'nde (1101-1154) Güney İtalya tamamen Normanların eline geçti¹⁵². I. Wiliam Dönemi'nde (1154-1166) varlık

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, IX, 173; Ahmed, s. 59; Reslân, s. 22; Lopez, s. 64-65; Takkûş, s. 386.

¹⁴⁶ İbnü'l-Verdî, II, 7; Ahmed, s. 63; Lopez, s. 66; Hasan, *Târihu'd-Devleti'l-Fâtumiyye fî'l-Mağrib*, s. 109; Sürûr, s. 368; Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, II, 965; Lewis, *Tarihte Araplar*, s. 159; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 78; İbn Tağriberdî Fâtımî halifesi el-Mustansır'ın Sicilya valisinden mal istediğini ve bunu vermekte aciz kalan valinin Frenkleri davet ederek adayı teslim ettiğini aktarırken, Abû'l-Farac ise hâkimin adayı sattığını ifade etmektedir. Her iki durumda adanın bir ihanet sonucunda teslim edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, c. V, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1413/1992, s. 88; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryanice'den İngilizce'ye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I, 325.

¹⁴⁷ Sâlim, s. 589; Hasan, *İslam Tarihi*, V, 291.

¹⁴⁸ Ahmed, s. 71.

¹⁴⁹ Abû'l-Farac, II, 448.

¹⁵⁰ Lewis, *Tarihte Araplar*, s. 159.

¹⁵¹ Ahmed, s. 57; Hâlid Sıkıllî, *el-Hadaratu'l-İslâmiyye fî Cezîreti's-Sıkkalliye Hilâli Fetreti'l-Hükmi'l-Nürmânî (462/590 h.)/(1070-1194 m.)*, Dâru'l-Amân, er-Rabât 1433/2012, s. 59.

¹⁵² Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 87.

gösteremeyen Sicilya Norman Krallığı, Bârî/Bare, Trânî/Trani, Cuyûnînîtsû/Gionennezzo ve Mulfete/Molfetta gibi Güney İtalya'nın bazı şehirlerini Bizans'a kaptırdı¹⁵³. Bu esnada Kuzey İtalya'da Venedik, Cenova ve Pisa gibi site devletleri gelişmeye başlayarak Akdeniz'de önemli birer aktör haline geldiler¹⁵⁴.

İtalyan site devletlerinin Doğu ülkeleri ile münasebetleri Haçlı Seferleri öncesinde genellikle ticarî ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmekteydi. Sicilya Arapları da bu faaliyetler içinde doğu mallarını batıya taşıma fonksiyonunu üstlenmekteydiler¹⁵⁵. Coğrafi konumu itibarıyla İtalya her çeşit doğu malının batıya aktarılmasında önemli bir yere sahipti¹⁵⁶. Arap dünyası ile münasebet kuran İtalyan site devletlerinden Napoli IX. asırda Müslüman dünyası için esir temin ederken¹⁵⁷, Amalfi'nin doğu ile ticareti X. yüzyıldan daha öncelere gitmekteydi¹⁵⁸.

Fâtımîler Dönemi'nde Mısır ile ticarî ilişki kuran Amalfi'ye birtakım imtiyazlar verilmiştir. Bu münasebetin neticesinde 1020 senesinde Maurus adında birinin vasıtasıyla Amalfili Hıristiyan hacılar için Kudüs'te *Marie De Latine* adlı bir kilise inşa edilmesine müsaade edilmiştir¹⁵⁹. Kilisenin yanı sıra, Kudüs'te Amalfili Hıristiyanların konaklaması maksadıyla tasarlanan misafirhane için geniş bir arazi verilmiştir. Daha sonraları kadınlar için ve nihayetinde ülke ayırımı gözetmeksizin yoksul ve hasta batılı hacılar için özel bir bina inşa edilmiştir. Adı geçen bu eserlerin 1063-1070 yılları arasında yapıldığı kabul edilmektedir¹⁶⁰. Kudüs'e gelen Hacılar Saint Yohannes adı verilen bu hastanede yer bulmuşlardır¹⁶¹.

Amalfililerin Bizans'tan ziyade Müslümanlar ile ilişki kurmasının sebebi, Kuzey Afrika ve özellikle de Mısır'ın onlar için önemli ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktadır¹⁶². Amalfililerin Müslümanlar ile dostane ilişkiler kurmalarından başka onların 1087 yılında el-Mehdiye şehrine gerçekleşen akınlarda diğer

¹⁵³ Ahmed, s. 68.

¹⁵⁴ Aşûr, I, 319.

¹⁵⁵ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 56.

¹⁵⁶ Heyd, s. 103.

¹⁵⁷ Heyd, s. 108.

¹⁵⁸ Heyd, s. 109.

¹⁵⁹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 29; Muhammed Cemaleddin Sürûr, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtumîyye, Dâru'l-Fikri'l-Arabî*, Kahire 1427/2006, s. 379; Heyd, s. 113.

¹⁶⁰ Heyd, s. 113; Runciman, II, 129.

¹⁶¹ Runciman, I, 38.

¹⁶² Armand O. Citarella, "The Relations of Amalfi with the Arab World Before The Crusades", *Speculum*, XLII/2 (Nisan 1967), 300.

İtalyan şehir devletleri ile birlikte hareket ettikleri kabul edilmektedir. Ancak bu sefer sonucunda elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında Amalfililere pay verilmemesi¹⁶³ onların bu savaşa katıldığı yönündeki görüşleri tartışmaya açmaktadır. Normanların gelişi ile zayıflayan Amalfi'nin yerini zamanla Venedik almıştır¹⁶⁴.

Kuzey İtalya'nın ticaretini elinde bulunduran¹⁶⁵ Venedik'in Fâtımîler ile ilişkileri diğer İtalyan şehir devletlerine göre daha az olmuştur. Venedikliler Haçlı seferi öncesinde Araplara gemi yapımında kullanılan kereste mamullerini taşımaktaydılar. Nitekim Bizans kereste taşınmasını yasakladığından Fatımîler donanma yapmak için ülkenin değişik bölgelerinden kereste getirmeye başlamışlardır¹⁶⁶. Bizans imparatoru tarafından yasaklanmasına rağmen Venedikliler, Kayrevan ve el-Mehdiye ile kereste ticareti yapmaya devam etmişler ve bu durumdan dolayı üç gemileri yakılmak suretiyle cezalandırılmışlardır. Venedikliler Haleb, Şam, Kahire, Kayravan, Palermo ve İstanbul'a elçiler göndererek durumu düzeltmeye çalışmışlardır¹⁶⁷. Niketas Khoniates¹⁶⁸ “deniz çocukları, Fenikeliler gibi tacir, cesur, hilekâr ve her şey yapan bir millet olarak” tanımladığı ve “oğul veren arılar gibi Bizans'ın bütün topraklarına yayıldılar” dediği Venedikliler, Fâtımîlerden elde ettikleri imtiyazlarla Mısır limanından Avrupa limanlarına ürün taşımaya devam etmişlerdir¹⁶⁹.

İtalyan şehir devletlerinin her birinin Fâtımîlerle ayrı ayrı ticarî antlaşmalar yaptığı ve bunların neticesinde belirli imtiyazlar kazandıklarından bahsedilmektedir¹⁷⁰. Müslüman akınlarından en fazla etkilenen şehir devletleri Pisa ve Cenova olmuştur. Pisa 1004, 1011 ve 1012 gibi farklı yıllarda Müslümanların saldırısına uğramıştır. 1015 yılında da Endülüs Emevî Devleti de Pisa ve Cenova arasında bulunan kıyı bölgelerine akınlarda bulunarak buraları ele geçirmiştir¹⁷¹. Arap saldırılarının devam etmesinden dolayı Pisa ve Cenova, ticarî kazanımlarını korumak veya sürdürmek için ittifak yapma ihtiyacı duymuşlardır. Öncelikle

¹⁶³ Citarella, s. 311-312.

¹⁶⁴ Heyd, s. 117-118.

¹⁶⁵ Heyd, s. 114.

¹⁶⁶ Sürûr, s. 380; Heyd, s. 123.

¹⁶⁷ Heyd, s. 123, 125.

¹⁶⁸ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 118.

¹⁶⁹ Sürûr, s. 381.

¹⁷⁰ Krueger, s. 51-53; Çelik, *Fatımîler Döneminde Kahire Şehri*, s. 289.

¹⁷¹ Heyd, s. 131; Krueger, s. 51; ed-Dûrî, s. 117-119; Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, s. 67-66.

Pisa bir intikam seferi için Reyyû/Reggio'ya karşı Cenova ile ittifak kurarken, daha sonrasında ise bu iki site şehir devleti Sardunya'da Araplara karşı ittifak halinde bulunmuşlardır. 1015 ve 1016 yılında bu iki müttefik site şehir devleti Papa VIII. Benedict tarafından desteklenmişlerdir¹⁷².

Pisalılar 1062 yılında Belrem/Palermo'yu kuşatarak aldıkları birkaç gemi ile geri çekilmişlerdir¹⁷³. Zamanla güçlenen şehir devletleri 1087 yılında Afrika'ya dahi akınlarda bulunabilecek güce ulaşmışlardır. Zirîlerin, el-Mehdiye valisi Temim, tehlike karşısında Pisalılara 30 bin dinar ödeyerek kurtulabilmiştir¹⁷⁴. 1097 yılında gerçekleşen I. Haçlı Seferi'ne katılacak olan Pisa ve diğer İtalyan şehir devletleri Fâtımîlerden birtakım imtiyazlar elde etmeyi başarmışlardır¹⁷⁵. Şüphesiz İtalyan şehir devletlerinin Müslümanların akınları neticesinde kendi güvenliklerini sağlamak için ittifak kurmaları, İtalya'da kısmî olarak siyasî birliğin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Haçlı seferlerine kadar Yakın Doğu ticareti Venedik ve Amalfi'nin elinde bulunurken, seferlerden sonra Ceneviz ve Pisalılar aktif olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır¹⁷⁶. Haçlı Seferleri esnasında Ceneviz, Venedik ve Pisa burjuvazisi karadan ilerleyen Haçlı ordusuna yiyecek, silah, kuşatma makineleri veya savaşa tek başına katılmak isteyenleri taşımakla destekte bulunmuşlardır¹⁷⁷. Ceneviz, iç çekişmelerden dolayı Haçlı seferlerine on iki galeri ve bir yük gemisiyle katılırken;¹⁷⁸ Pisa, yüz yirmi gemiden oluşan bir filo ile Piskopos Daibert komutasında Suriye'ye hareket etmiş ve 1100 yılında Cenevizliler ile birlikte Yafa'da¹⁷⁹ 1103 yılında ise Akka'da¹⁸⁰ önemli bir mevkiye ulaşmıştır. Cenova ise 1109 yılında altmış gemilik bir donanma ile Haçlı Seferleri'ne katıldığından Cebayl şehri¹⁸¹, Venedik'e de Trablus'un üçte biri ile limanı ve liman karşısında bulunan adalar verilmiştir¹⁸².

¹⁷² Krueger, s. 52.

¹⁷³ Heyd, s. 134.

¹⁷⁴ Heyd, s. 133; Krueger, s. 52.

¹⁷⁵ Krueger, s. 53.

¹⁷⁶ Heyd, s.135-136.

¹⁷⁷ Heyd, s. 144-145.

¹⁷⁸ Runciman, I, 87.

¹⁷⁹ Heyd, s. 147.

¹⁸⁰ Runciman, II, 72.

¹⁸¹ Heyd, s. 152; Runciman, II, 49, 57.

¹⁸² Heyd, s. 153.

Haçlı Seferleri'nden sonra Venedikliler ve Cenevizliler Kudüs'te kendilerine ait birkaç sokağa sahip oldular. Yafa, Akka, Kaysariye, Arsuf, Sur, Beyrut, Trablus, Cebayl, Lazkiye, Süveydiye ve Antakya'da Venedik ve Ceneviz kolonileri yerleşmişti. Pisalılar; Sur, Akka, Trablus, Botrun, Lazkiye ve Antakya'da, Amalfililer ise Lazkiye ve Akka'da yerleşme alanlarına sahip olmuşlardı. Akka, Yafa, Sur ve Cebayl'de Marsilya; Sur'da ayrıca Barselona kolonileri de vardı¹⁸³.

Ranier Bottacci adında Pisalı bir elçi, 1154 yılında Fâtımî halifesi ez-Zahir'in (1149-1154) sarayına giderek onunla bir ticaret sözleşmesi yapmaya ve ondan ahidname almaya muvaffak olmuştur. Yapılan bu anlaşma ile Pisalıların İskenderiye'deki ticaret merkezleri geri veriliyor ve Kahire'de de böyle bir merkeze sahip olmaları kabul ediliyordu. Bunların yanı sıra Pisalı tacirler demir, kereste ve zift dışında Mısır'dan her türlü mal alabilecekler, getirdikleri malları serbestçe satabilecekler ve satılmayan malları da geriye götürülebilecektiler. Kendilerine vergi konusunda herhangi bir muafiyet tanınmamış olup olağan ticaret vergilerini ödemeye¹⁸⁴ devam edeceklerdi. Ancak Pisalılar bu anlaşmaya sadık kalmadılar ve halife el-Azıd Dönemi'nde (1160-1171) başka imtiyazlar verilmesine rağmen 1170 yılında Haçlılara yardım ederek Dimyat'a saldırdılar¹⁸⁵. Pisalılarından hemen sonra Cenevizliler ile Fâtımîler arasında 1155-1164 yıllarında oldukça yoğun bir ticarî hareketlilikten bahsedilmektedir¹⁸⁶. Heyd¹⁸⁷, Haçlı seferleri esnasında İtalyan filoları olmaksızın Haçlıların Suriye'nin deniz sahillerinden hiçbirine sahip olamadığını ileri sürmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Akdeniz sahillerine hâkim olan Fâtımîler, savunmaları için donanma yapmanın önemini kavramış ve kısa zamanda da tersaneler kurarak Akdeniz'in caydırıcı gücü olmuşlardır. Fâtımîlerin donanmaya önem vermemelerinin sebebi, yayılma alanlarının çöl, deniz ve İhşidîler tarafından sınırlanmış olmasıdır. Deniz gücü, Fâtımîlerin bu mahdut bölgeden kurtulması için bir sıçrama alanı olmuştur. Fâtımîlerin oluşturduğu donanma ile Sicilya Adası'na hâkim olmaları onlar için başka bir cephe oluşturmuştur. Nitekim Güney İtalya'yı

¹⁸³ Runciman, II, 245.

¹⁸⁴ Sürûr, s. 379; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 98.

¹⁸⁵ Sürûr, s. 379-380.

¹⁸⁶ Turan, s. 99.

¹⁸⁷ Heyd, s. 157.

hâkimiyeti altında bulunduran Bizans ile mücadeleler Sicilya Adası vasıtasıyla gerçekleşirken, ayrıca Sicilya, Fransa ve İspanya'ya yapılan akınlarda da önemli bir üs vazifesi görmüştür. IX. yüzyılda Fâtımîler ve Endülüs Emevîleri'nin güçlü donanmalar oluşturmaları sayesinde Batı Akdeniz bölgesi tamamen Müslümanların nüfuz alanına girmiştir. Bu durum Fâtımîlerin Mısır'ı ele geçirmesine kadar sürmüştür. Mısır'ın alınmasından sonra Akdeniz ile askerî irtibatını kesen Fâtımîler, dikkatlerini Suriye ve Irak taraflarına vermelerine rağmen Güney İtalya ile ticarî; Sicilya ile de siyasî bağlarını kesmemişlerdir.

Kaynakça

- Abbâs, İhsân, *el-Arab fî Sıkkılye Dirâse fî't-Târîh ve'l-Adâb*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1975.
- Ahmed, Azîz, *Târîhu Sıkkılyeti'l-İslâmiyye*, Arapça Trc. Emin Tevfik Tayyibi, Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, Trablus 1980.
- Ahmed Cevdet, *Kısas-ı Enbiya*, haz. Mahir İz, Kültür Bakanlığı Yayınları, IV, Ankara 2000.
- Algül, Hüseyin, "Hasan b. Ali el-Kelbî", *DİA*, XVI (1997), 287-288.
- Altan, İbrahim, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.
- _____, "Kelbîler", *DİA*, XXV (2002), 206-207.
- Aşûr, Saîd Abdulfettâh, *Evrubâ el-'Usûru'l-Vustâ, et-Târîhu's-Siyâsî*, I, Mektebetu'l-Enclû el-Mısriyye, Kahire 2007.
- Avcı, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003.
- Citarella, Armand O., "The Relations of Amalfi with the Arab World Before The Crusades", *Speculum*, XLII/2 (Nisan 1967), 299-312.
- Çelik, Aydın, "Fatımîler Devletinin Kuruluşu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XV/II (Elazığ 2005), 433-453.
- Çelik, Aydın, *Fatımîler Döneminde Kahire Şehri*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2001.
- Ebu'l-Fidâ, *Târîhu Ebî'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, thk. Mahmud Deyyûb, I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1997.
- Ebû Ubeyd El-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, I-II, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1992.
- Ed-Dûrî, Takıyyüddin, Arif, *Sıkkılye 'Alâkâtuhâ bi-Düveli'l-Bahri'l-Mutasavviti'l-İslâmiyye mine'l-Fethi'l-Arabî hatta Gazvi'n-Normandî*, (212-484/827-1091), Beyrut 1980.

El-Abâdî, Ahmed Muhtar *Fî Târîhi 'l-Mağrib ve 'l-Endelüs*, Müessesetü Şebâbi'l-Camiâ, İskenderiye 2008.

El-Antakî, Ebû'l-Ferec Yahya b. Said b. Yahya, *Târîhu 'l-Antakî, el-Ma'rûf bi-Sılati 't-Târîhi 'l-Utîhâ*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Trablus 1990.

El-Belazurî, *Fütuhu 'l-Büldan*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

El-Cundî, Muhammed Mustafa, *Memleketu's-Sıkillîteyn (h. 484-586/m.1091-1194)*, Mektebetu'l-Enclû el-Mısıryye, Kahire 2007.

El-Makrîzî Ebî'l-Abbas Takiyyüddîn Ahmed b. Ali, *İtt'âzu 'l-Hunefâ bi-Ahbâri 'l-E'immeti 'l-Fâtumiyyîni 'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmet Atâ, I, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

Eymen, F. Seyyid, "Fatimiler", *DİA*, XII (1995), 236.

"Fatimiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Çağrı Yayınları, V, İstanbul 1998, 145-146.

Gibb, H. A. R., "Muiz li'Dini'l-lah", *İA*, c. VIII, Eskişehir 1997, s. 558.

Graefe, E., "Fatimiler", *İA*, IV (1997), 523.

Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryaniceden İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Ankara 1987.

Guest, Rhuvon, "İskenderiye", *İA*, V/II (1997), 1087.

Hallâk, Hassân Ali, *el-'Alâkâtu 'l-Hadariyye Beyne 'ş-Şark ve 'l-Garb fi 'l-'Usuri 'l-Vustâ: el-Endelüs, Sıkalıyye, eş-Şâm*, Beyrut 1986.

Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ziyâ' el-Ömerî, Dâru Tayube, Riyâd 1405/1985.

Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, c. IV-VI, çev. İsmail Yiğit vd., Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1998.

_____, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtumiyye fi 'l-Mağrib, Mısır, Suriye ve Bilâdu 'l-Arab*, Kahire 1981.

Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Hitti, Philip K., *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin, Risale Yayınları, İstanbul 1995.

_____, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İFAV, II, İstanbul 1995.

Hodgson, M. G. S., *İslam'ın Serüveni*, çev. Ercüment Karataş, İz Yayıncılık, II, İstanbul 1995.

Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.

- Işılta, Fikret, "Sicilya", *İA*, X (1997), 590-591.
- İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Adik b. Sa□d, IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- İbn Havkal En-Nasîbî, *Kitâbu Sireti'l-Arz*, I, Leiden 1938.
- İbn İzârî El-Merrâkuşî, *el-Beyânu'l-Mağrib fî Ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk. G. S. Colin-E. Levi Provençal, I, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1983.
- İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, V, Beyrut 1413/1992.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça - Abdulkerim Özyaydın, VIII-IX, İstanbul 1991.
- İbnü'l-Verdî, *Târîhu'l-İbnü'l-Verdî*, I-II, Matbaatu'l-Haydariye, en-Necef 1389/1969.
- İmamüddin, S. Muhammed, *Endülüs Siyasi Tarihi*, çev. Yusuf Yazar, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990.
- John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trans. John Wortley, Cambridge University Press, New York 2010.
- Krueger, Hilmer C., "The Italian Cities and the Arabs before 1095", *A History of The Crusades*, Ed. Kenneth M. Setton, I, London 1969, 40-53.
- Leo The Deacon, *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, çev. Alice-Mary Talbot ve Denis F. Sullivan, Washington 2005.
- Levtchenko, M. V., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul 1999.
- Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Anka Yayınları, İstanbul 2000.
- Lewis, Bernard, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, çev. İhsan Durdu, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.
- Lewis, Bernard-Holt P. M.-Lambton Ann. K. S., *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, Kitabevi, İstanbul 1997.
- Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, çev. Mehmet Harmancı, Yenibinyıl Yayınları, İstanbul 1996.
- Lopez, Robert S., "The Norman Conquest of Sicily", *A History of the Crusades*, Ed. Kenneth M. Setton, I, London 1969, 54-67.
- Marçais, "Mehdiye", *İA*, VII (1997), 473.
- Medenî, Ahmed Tevfik, *el-Müslimûn fî Cezîreti Sıkkiliye ve Cenûbu İtalyâ*, eş-Şeriketü'l-Vataniyye, Cezayir t.y.

- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- Mihail Psellos, *Mihail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.
- Moreno, Martino Mario, "Sicilya'da Müslümanlar", çev. Aydın Çelik-Abdulhalık Bakır, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, V/1 (Elazığ 2007), 165-232.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1999.
- Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları-1 (Siyasî Tarih)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Reslân, Abdulmünim, *el-Hadaratü'l-İslâmiyye fî Sıkkiliye ve Cenubi İtalyâ*, Tihâme, Cidde 1980.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I-II*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.
- Sâlim, Es-Seyyid Abdulaziz, *Târîhu'l-Mağrib fî'l-'Asri'l-İslâmî*, Müessesetü Şebâbi'l-Câmiâ, İskenderiye 2010.
- Sıkkilî, Hâlid, *el-Hadaratu'l-İslâmiyye fî Cezîreti's-Sıkkiliye Hilâli Fetreti'l-Hükmi'l-Nûrmânî (462/590 h.)/(1070-1194 m.)*, Dâru'l-Amân, er-Rabât 1433/2012.
- Sürûr, Muhammed Cemaleddin, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1427/2006.
- Şakir, Mahmud, *Hız Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev. Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, V, İstanbul 1995.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Sicilya", *DİA*, XXXVII (2009), 138-139.
- Takkûş, Muhammed Süheyl, *Târîhu'l-Fatîmiyyin fî Şimâli İfrikiyye ve Mısır ve Bilâdü's-Şam, (h. 297-567/910-1171)*, Dâru'n-Nefâ'is, Beyrut 1428/2007.
- Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Uçar, Şahin, *Arapların Anadolu Seferleri*, Domino Yayınları, İstanbul 2007.
- Yakut El-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-VII, Dâru Sâdr, Beyrut 2010.
- Yazılıtaş, Nihat, *Fatîmî Devletinde Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

FÂTİMÎLER İLE SİCİLYA VE GÜNEY İTALYA ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Yusuf, Altûm et-Tâlib Muhammed, “Dû’i □Alâ’l-□Alâkâti’s-Sekâfiye Beyne’l-Mağrib ve Sıkiliyye □Alâ □Ahdi’l-Vullati’l-Kelbiyyin 336-445”, *el-Mü’errihü’l-Arabî*, sayı 49 (Bağdat 1994-1995), s. 55-63.

Zehranî, Ali b. Muhammed b. Saîd, *el-Hayâtu’l-İlmiyye fî Sıkilliyeti’l-İslâmiyye 212-484 h. /826-1091 m.*, Mekke 1417/1996.

Zeydan, Corci, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yay., I, İstanbul 2004.

